

KS. WOJCIECH GUZEWICZ*

Kościół i parafie diecezji elckiej (cz. 13)

Na przestrzeni wieków miejscem dla wiernych szczególnym, gdzie skupiało się i nadal skupia się życie religijne, gdzie kapłani głoszą zbawczą naukę Chrystusa, gdzie praktykuje się miłość Pana w dobrych i braterskich uczynkach, pozostaje parafia. W tej części serii *Kościół i parafie diecezji elckiej* omówione zostaną ośrodki parafialne w Krasnopolu (Przemienienia Pańskiego), Krasnymborze (Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny), Kruklankach (Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny), Kumielsku (Narodzenia Najświętszej Maryi Panny) oraz Kutach (Maksymiliana Marii Kolbego). Pierwsze z wymienionych powstawały już w XV wieku (Kumielsk), kolejne w wiekach następnych. Zazwyczaj z powstaniem parafii wznoszono kościoły i inne obiekty kultu (lub też je przejmowano po ewangelikach), tworzone zaplecze materialne i duchowe. Wśród grona wymienionych miejscem szczególnym jest niewątpliwie Krasnybór. To tu znajduje się m.in. najstarsze sanktuarium maryjne diecezji elckiej: Matki Bożej Różańcowej Krasnoborskiej.

Krasnopol (Przemienienia Pańskiego)

Powstanie Krasnopolu związane jest z działalnością gospodarczą podskarbiego nadwornego litewskiego i dzierżawcy dóbr królewskich Antoniego Tyzenhausa. To on m.in. przeprowadził reformę dóbr; ekonomie podzielił na gubernie, a te na klucze. Każdy klucz miał posiadać własne miasto. Utworzony w guberni szczeberskiej klucz pomorski miał być obsługiwany przez ośrodek miejski – Krasnopol. Miasto miało zatem stać się ośrodkiem usług i handlu dla okolicznych wsi królewskich i stanowić konkurencję dla Suwałk i Sejna. Prawa miejskie Krasnopol otrzymał w 1770 roku z rąk gubernatora szczeberskiego Macieja Eysmonta. Miasto zaplanowano z rozmachem, wytyczono duży rynek i ulice. Mimo starań założycieli miasteczko nie rozwijało się dobrze. W 1800 r. Krasnopol liczył tylko 533 mieszkańców i 105 domów częściowo nawet nie-

* ks. Wojciech Guzewicz – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6759-0856>; e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

zamieszkanymi. Pięć lat później utracił prawa miejskie (zabrali Prusacy) i pozostał dużą wsią z charakterystycznym miejskim rozplanowaniem.

Parafia powstała w roku 1781 z fundacji króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Erygował ją biskup wileński Ignacy Jakub Massalski. Pierwotny kościół był drewniany i służył wiernym do czasu wybudowania w 1862 r. obecnego – pw. Przemienienia Pańskiego.

Kościół znajduje się przy rynku, zamyka południową jego pierzeję. Jest jednonawowy, otynkowany, zbudowany z cegły na planie prostokąta, w stylu klasycystycznym. Wieżę zbudowano w północnej części kościoła na rzucie kwadratu. Długość świątyni wynosi 32 m, szerokość – 13 m, wysokość do sklepienia 9 m, wysokość wieży 13 m. Powierzchnia użytkowa obiektu sięga 410 m², a kubatura 4100 m³.

Ołtarz główny jest drewniany, architektoniczny, pięcioosiowy, jednokondygnacyjny, ze zwieńczeniem. Zajmuje całą szerokość prezbiterium. Cztery kanelowane kolumny o złożonych kompozytowych głowicach dźwigają belkowanie. Skrajne osie tworzą drzwiczki prowadzące za ołtarz, nad drzwiczkami ustawione są pełnoplastyczne figury św. Piotra i św. Pawła. W centralnym przeźroczu nastawy obraz Przemienienia Pańskiego z 1860 r., szkoły Franciszka Tegazzo z Wiednia. W zwieńczeniu ujętym dwoma pilastrami pełnoplastyczna figura Chrystusa w cierniowej koronie, z drugiej połowy XIX wieku. Na szczycie „Oko Opatrzności” w promienistej glorii. Nieco poniżej obrazu głównego ozdobne tabernakulum, z tronem na wystawienie Najświętszego Sakramentu.

Ołtarz boczny Matki Bożej Bolesnej pochodzi z drugiej połowy XIX w. Jest to ołtarz drewniany, architektoniczny, przyścienny, jednoosiowy, jednokondygnacyjny, ze zwieńczeniem. W przeźroczu nastawy znajduje się pochodzący z drugiej połowy XIX w. obraz przedstawiający Matkę Bożą Bolesną. W zwieńczeniu owalny obraz przedstawiający św. Maksymiliana Marię Kolbego. Przy ołtarzu stoi figura Matki Bożej.

Drugi ołtarz boczny pochodzi również z drugiej połowy XIX w. Jest także drewniany, architektoniczny, przyścienny, jednoosiowy, jednokondygnacyjny, ze zwieńczeniem. W przeźroczu nastawy znajduje się pochodzący z drugiej połowy XIX w. obraz przedstawiający św. Stanisława Biskupa i Męczennika. W zwieńczeniu owalny obraz przedstawiający św. Antoniego z Dzieciątkiem Jezus z połowy XVIII w.

Baptysterium znajduje się tuż przy ołtarzu soborowym (obecnie trwają prace przy wznoszeniu nowego ołtarza soborowego – kamiennego). Zostało zbudowane w drugiej połowie XIX wieku w formie przypominającej tron, z zapleckiem i baldachimem.

Do zabytków należy również monstrancja, kielich mszalny, krzyż ołtarzowy, lichtarze ołtarzowe, puszka na komunikanty, ampułki, obraz św. Małgorzaty, obraz św. Antoniego oraz stacje Drogi Krzyżowej. Wszystkie te paramenty i przedmioty pochodzą z drugiej połowy XIX wieku. Na chórze znajdują się dziewięciogłosowe organy z drugiej połowy XIX w.

Teren przykościelny otoczono kamiennym murem. W niedalekiej odległości od świątyni znajduje się kaplica św. Agaty (po prawej stronie od głównego wejścia) z połowy XIX w. Kaplicę wzniesiono z drewna iglastego na podmurówce z luźno ułożonych kamieni. Powierzchnia użytkowa kaplicy wynosi 13,9 m², a kubatura 52,8 m³.

W południowej części cmentarza przykościelnego (za kościołem) znajdują się dwa groby: Franciszka Kraszewskiego (z drugiej poł. XIX wieku), fundatora kościoła, i ks. Jana Kantego Florka, proboszcza krasnopolskiego w latach 1934-1965. Z kolei przed kościołem na pl. Jana Pawła II znajduje się duża grota Zwiastowania NMP z krzyżem misyjnym na zwieńczeniu oraz gliniana kapliczka Pana Jezusa Dobrego Pasterza.

Na terenie parafii odnaleźć można kilka cmentarzy, w tym dwa parafialne i jeden pożydowski. Jeden cmentarz parafialny, o areale ok. 0,74 ha, został ulokowany w odległości 0,6 km od kościoła parafialnego (na południowozachód), na niewielkim wzniesieniu przy drodze Krasnopol-Pogorzelec. Założono go pod koniec XIX w. na planie czworoboku. Najstarszy zachowany nagrobek pochodzi z 1897 r.

Drugi cmentarz parafialny (starszy) znajduje się w odległości 0,5 km od kościoła. Ma on areal 0,58 ha. Założony został w XVIII w. i z tego okresu pochodzą najstarsze mogiły. Pochowanych jest tu także kilku proboszczów krasnopolskich. Na cmentarzu tym znajduje się kaplica cmentarna pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa z lat 80. XX wieku.

Cmentarz żydowski znajduje się ok. 0,8 km od centrum wsi w kierunku północno-wschodnim (na niewielkim wzniesieniu). Pochodzi on z początków XIX w. i ma 0,58 ha powierzchni. Obecnie nie ma na nim zachowanych macew o znaczeniu historycznym.

Na terenie parafii znajduje się jeszcze dawny cmentarz staroobrzędowców i prawosławnych w Budzie Ruskiej oraz cmentarz żołnierzy rosyjskich z I wojny światowej w Kopcu (obecnie Smolany Dąb).

Plebania pochodzi z roku ok. 1850. Dziś obiekt jest drewniany, jednopiętrowy, podpiwniczony, zbudowany na planie prostokąta, z dwuspadowym dachem pokrytym blachą. W niedalekim sąsiedztwie od plebanii znajduje się budynek domu oazowego „Jeruzalem”, zbudowany z cegły, na planie prostokąta. Ośrodek wybudowano w połowie lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia.

W 1925 r. do parafii należało ok. 2200 katolików, w 1975 r. – 2500, w 1997 r. – 1900, a 2017 r. – 1400. Zamieszkują oni w kilkunastu miejscowościach; są to: Aleksandrowo (1 część), Buda Ruska, Czarna Buchta, Gremzdel, Gremzdy Polskie, Jęglówek, Krasne, Krasnopol, Krucieniszki, Michnowce, Pawłówka, Romanowce (część wioski), Smolany Dąb, Żłobin, Żubronajce.

W ostatnim stuleciu proboszczami parafii byli: ks. Klemens Marcinanis (1924-1934), ks. Jan Kanty Florek (1934-1965), ks. Józef Lucjan Żyłowski (1965-1966), ks. Jerzy Wądołowski (1966-1968), ks. Eugeniusz Gołębiwski (1968-1973), ks. Marian Ramotowski (1973-1984), ks. Witalis Łapiński (1984-

1990), ks. Albin Grajewski (1990-2002), ks. Józef Majewski (2002-2016), ks. Witold Bączyk (2016-2017), ks. Krzysztof Mulewski (2017-2022), ks. Jan Adam Dargiewicz (od 2022 r.).

Z parafii pochodzą m.in. ks. Mieczysław Daniłowicz, ks. Jan Kibis, ks. Julian Wadecki, ks. Józef Bagiński SAC, ks. Bonifacy Ferens, ks. Heliodor Sawicki, ks. dr Antoni Tomkiewicz oraz alumn seminarium duchownego w Ełku – Paweł Paszkiewicz.

J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim od XV do XIX w.*, w: *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1963, s. 13-294; W. Jemielity, *Diecezja łomżyńska. Studium historyczne parafii*, Łomża 1990; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Krasnopol*, „Martyria” 2003, nr 4, s. 12, 24; M. Stankiewicz, *Duszpasterstwo parafii Krasnopol w latach 1947-2000*, Olsztyn 2005 [mps BUWM]; *Architektura sakralna. Powiat augustowski, sejneński, suwalski*, opr. J. Kotyńska-Stetkiewicz, G. Ryżewski, Białystok 2005; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., Ełk 2012, s. 341-343; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 155; W. Guzewicz, *Na styku kultur i narodów. Studium administracyjno-historyczne kościołów i parafii dekanatu sejneńskiego*, Ełk 2021, s. 45-53.

Krasnybór (Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny)

Nazwa wsi została przyjęta od puszczy Krasny Bór, od 1506 r. własności Litaworów-Chreptowiczów. Obszar ten, na którym powstały dobra krasnoborskie, leżał w części południowej dawnego terytorium jaćwieskiego. Puszcza Krasny Bór została wyodrębniona z Puszczy Grodzieńskiej, zwanej również Perstuńską. Granice dóbr krasnoborskich określały kolejno przywileje królewskie z 1518 r. (Zygmunta I), z 1554 r. (Zygmunta Augusta) i z 1590 r. (Zygmunta III).

Początkowo osadnictwo było pochodzenia ruskiego, później sprowadzani byli osadnicy polscy z Podlasia i Mazowsza. Dla nich to Adam Chreptowicz ufundował kościół katolicki, którego budowa trwała w latach 1581-1589. Oficjalnie parafię erygowano tu w 1627 r. (należały do niej m.in. dzisiejsze tereny parafii w Lipsku i Sztabinie). Weszła ona w skład dekanatu grodzieńskiego i biskupstwa wileńskiego (obecnie należy do dekanatu lipskiego i diecezji elckiej). Kościół osadzony na głazach narzutowych poza kultem Bożym pełnił rolę obronną, a krypta w kościele była miejscem spoczynku Chreptowiczów.

Pod koniec XVI w. dziedzic sprowadził do Krasnegoboru bazylianów obżędku wschodniego (opuścili oni to miejsce w czasie „potopu” szwedzkiego). W 1661 r. Samuel Chreptowicz, chorąży starodubowski, na prośbę swej matki, Anny Zofii z Kurzenickich, sprowadził bernardynów z Grodna. Swoją posługę bernardyni pełnili tu do 1679 r., po czym wrócili do Grodna, uznawszy uposażenie zakonu w Krasnymborze za niewystarczające. W 1680 r. Konstancja z Dulskich, żona Samuela Chreptowicza, w miejsce bernardynów sprowadziła 12 dominikanów z prowincji litewskiej. Wraz z kasatą zakonu ostatni domini-

kanie opuścili to miejsce w 1825 r. Zniszczony klasztor został rozebrany w okresie międzywojennym, a w jego miejsce pobudowano plebanię.

W Krasnymborze istniały dwa kościoły: parafialny i zakonny, odległe od siebie około 100 m. Kościół parafialny rozebrano w 1830 r. Odtąd nabożeństwa odbywały się w kościele pozakonnym, ufundowanym przez Adama Chreptowicza w latach 1584-1589. Architektura tego obiektu łączy formy renesansowe i późnogotyckie z tradycjami średniowiecznego budownictwa sakralnego ziem ruskich. Obecnie kościół ten jest najstarszym obiektem sakralnym na Suwalszczyźnie. Zbudowany na planie krzyża greckiego, ma wymiary: długość 21 m, szerokość 15 m, wysokość 8, 84 m, wysokość wieży 30 m. Prezbiterium i nawy poprzeczne (transepty) zamknięte są absydami, przez co rzut krzyża uzyskał zaokrąglenie rogów. W 1685 r. w kościele było pięć ołtarzy: Najświętszej Maryi Panny (główny), Pana Jezusa, św. Piotra, św. Tomasza i św. Róży.

Potężna wieża o grubych murach wraz z masywnymi absydami tworzy wrażenie zamkowej baszty. Jest zupełnie nieproporcjonalna w stosunku do małej świątyni. Mimo to wieża jest „gotycko” strzelista.

Wnętrze świątyni nie robi wielkiego wrażenia. Sklepienie jest krzyżowe, z siatką gotyckich pseudożeber – wykonanych, podobnie jak zworniki, z prostej zaprawy (nie są więc to elementy konstrukcyjne). Spod XIX-wiecznego tynku wyłoniły się XVII-wieczne malowidła. Uzupełnione bez malarskiego kunsztu, pozostały jako dziwna mieszanka „dawności” i współczesności. Kruchta i górne kondygnacje wieży również sklepieno krzyżowo, zaś w zakrystii i skarbczyku beczkowo. Chór oparto na półkolistej arkadzie.

Ołtarz główny pochodzi z XIX w. (neogotyck). Część środkową wypełnia – w pięknej, złożonej barokowej ramie – obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Jest to wielkiej wartości zabytek ruchomy. Zabytkowe są też krucyfiksy w kruchcie i wnęce ściennej (prawdopodobnie XVII/XVIII w.), pełnoplastyczne rzeźby – Chrystusa zmartwychwstałego (XVII/XVIII w.) i anioła (XIX w.). Powyżej ołtarza głównego znajdują się dwa ślepe maswerki. Osie boczne ołtarza stanowią dwie miniaturowe kapliczki (aedicule) wsparte na kolumnkach. W części parterowej tych kapliczek stoją na postumentach rzeźby archanioła (najprawdopodobniej Michała) i św. Józefa. Archanioł (z lewej od strony patrzącego) ma srebrzyste skrzydła, w prawej ręce trzyma miecz, lewą unosi ku górze, przez ramię ma przerzucony płaszcz. Górą – kapliczki zakończone są strzelistymi wieżyczkami (z krzyżem).

W XIX w., w związku ze wzrostem liczby mieszkańców, dotychczasowy kościół pozakonny okazał się za ciasny. Przystąpiono więc do rozbudowy kaplicy cmentarnej pw. św. Rocha jako kościoła parafialnego. Ukończono ją w 1871 r. Budowlę tę zbudowano z kamienia na zaprawie gliniano-wapiennej. Obiekt miał 16 m długości, 11 m szerokości i 7 m wysokości.

Kaplica składała się z trzech naw i dwóch zakrystii, rozmieszczonych symetrycznie po obu stronach prezbiterium. Nad kruchtą umieszczono chór muzyczny. W kaplicy cmentarnej znajdowały się trzy ołtarze (z XIX w.): główny z obra-

zem św. Rocha oraz boczne – z obrazem Jezusa klęczącego w Ogrójcu i św. Kazimierza klęczącego przed Matką Boską. W 1982 r. wzbogacono kościół o kruchtę i chór. W niecałe dziesięć lat później wykonano kolorystykę wnętrza kościoła i zrobiono drewniany ołtarz, którego prześwit w zwieńczeniu wariantowo wypełniono ciemnym szkłem. Całość budowli reprezentuje styl eklektyczny.

W Krasnymborze znajduje się najstarsze sanktuarium maryjne diecezji ełckiej: Matki Bożej Różańcowej Krasnoborskiej. Przedmiotem kultu jest obraz olejny Matki Bożej z Dzieciątkiem, pochodzący co najmniej z połowy XVII w., o wymiarach 110 cm na 93 cm, przesłaniany obrazem św. Antoniego, umieszczony w kościele pozakonnym pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny. Obraz ten został koronowany koronami papieskimi 8 września 2001 r. przez bpa Edwarda Samsela. Korony poświęcił Ojciec Święty Jan Paweł II podczas pobytu w Ełku 8 czerwca 1999 r.

W niedalekim sąsiedztwie obu kościołów znajduje się murowana plebania, zbudowana w 1939 r. przez ks. Aleksandra Drozda w stylu polskiego dworku.

Cmentarz pochodzi z początków istnienia parafii. Ogródzony jest murem i zajmuje powierzchnię przeszło 2 ha.

W 1925 r. do parafii należało ok. 3000 wiernych, w 1974 r. – 2700, w 1997 r. – 1900, a w 2017 r. – 1300. Zamieszkują oni obecnie 14 miejscowości: Balinka, Długie, Hruskie, Jasionowo, Jastrzębna I, Jastrzębna II, Komaszówka, Krasnybór, Krylatka, Lebedzin, Ostrowie, Ściokła, Wilkownia i Wolne.

W ostatnim stuleciu proboszczami parafii byli: ks. Klemens Marcinanis (1920-1927), ks. Stanisław Buczyński (1927-1931), ks. Aleksander Drozd (1931-1947), ks. Kazimierz Pyszkowski (1947-1959), ks. Jan Snarski (1959-1973), ks. Bogusław Targoński (1973-1974), ks. Władysław Archacki (1974), ks. Tadeusz Mocarski (1974-1981), ks. Jan Wnorowski (1981-1990), ks. Wiesław Domitrz (od 1990-2012), ks. Maciej Maciejewski (2021-2017) i ks. Dariusz Rogiński (od 2017 r.).

Z parafii pochodzą m.in.: ks. Leszek Karczewski, ks. dr Edward Anuszkiewicz, ks. Roland Kulik, o. Mirosław Adaszek OFM, o. Jan Karczewski OFM Cap., o. Józef Orzechowski OMI, ks. Łukasz Smyk.

T. Szyburska, *Kościół parafialny pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Krasnymborze*, Warszawa 1964 [mps APK]; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim od XV w. do końca XVIII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1967, s. 13-294; A. Czapska, *Centralny kościół w XVI wieku w Krasnymborze*, w: *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, w: *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1969, s. 467-479; W. Jemielity, *Sanktuaria maryjne w diecezji łomżyńskiej*, Łomża 1991, s. 55-78; E. Anuszkiewicz, *Arcybractwo Różańca Świętego w Krasnymborze. Materiały źródłowe do dziejów parafii Krasnybór*, Łomża 1992; A. Dobroński, *Krasnybór i dominikanie*, Białystok 1993; D. Wojewnik, *Dzieje i działalność duszpasterska w parafii Krasnybór – od chwili powstania do 1996 r.*, Warszawa 1998 [mps BUKSW]; E. Anuszkiewicz, *Sanktuarium Maryjne w Krasnym-*

borze, „Martyria” 1998, nr 5, s. 7; A. Michalak, *Dzieje duszpasterstwa parafii Krasnybór w latach 1818-1925*, Warszawa 1999 [mps BUKSW]; J. Sikora, *Z cyklu: Z wizytą w parafii Krasnybór*, „Martyria” 2000, nr 11, s. 12; J. Bacewicz, *Podstawy wiedzy regionalnej. Ziemia suwalska*, Słobódka 2002, s. 138-140; W. Guzewicz, *Lipsk i okolice. Studium historyczne parafii dekanatu Lipsk*, Elk 2009, s. 21-28; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., Elk 2012, s. 344-347; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 156.

Kruklanki (Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny)

Początki miejscowości związane są ze starostą węgorzewskim, który sprzedał Janowi Bębelnikowi sześć włók sołeckich i zobowiązał do sprowadzenia osadników na pozostałe 54 włoki. Osiedleńcy otrzymali sześć lat wolnizny. W 1545 r. wieś była już w pełni zasiedlona. Wśród 28 rodzin osadników było kilka litewskich, większą część stanowili jednak Polacy. Szkołę w Kruklankach założono w XVI w. W 1858 r. uczyło się w niej prawie sto dzieci. W XVII w. wzniesiono w Kruklankach młyn należący do skarbu państwa, obsługujący okolicę. Podczas epidemii dżumy w 1710 roku zmarły tu 132 osoby. Do początku XIX wieku większość mieszkańców tutejszego zboru stanowili Polacy, ale już pod koniec tegoż samego stulecia byli oni w mniejszości – stanowili trzecią część mieszkańców. Współcześnie kilka rodzin mieszkających we wsi ma pochodzenie niemieckie, większość to przyjezdni z Polski centralnej, repatrianci zza Buga oraz spory odsetek ludności ukraińskiej, przesiedlonej w ramach akcji „Wisła” w latach 1947-1952.

Na przełomie XIX i XX wieku, w okresie intensywnego rozwoju gospodarczego, powstały tutaj dwie linie kolejowe (Giżycko – Węgorzewo oraz Kruklanki – Olecko). W okresie II wojny światowej znajdował się w okolicy Kruklanek system umocnień z bunkrów żelbetowych i rowów, wchodzący w skład Giżyckiego Rejonu Umocnionego (GRU).

Kościół katolicki w Kruklankach istniał już w drugiej połowie XV w. W 1479 r., na wniosek Marcina Letczena został osadzony tu na probostwie kapłan Jakub Engelbrecht. Reformacja dokonała przewrotu religijnego i Kruklanki stały się protestanckie aż do końca drugiej wojny światowej. Pierwsi ewangeliccy pastory są znani tutaj od roku 1557. Z roku 1574 pochodzi wzmianka o nowo wybudowanej świątyni w Kruklankach. Przetrwiała ona przez wieki w tych samych kształtach, mimo że miejscowość tę nawiedzały kataklizmy (przykładowo w samym tylko 1788 r. aż osiem razy miejscowość ulegała spaleniom). Uległa ona częściowemu zniszczeniu tylko podczas I wojny światowej, ale została natychmiast odbudowana.

Większa wspólnota katolicka pojawiła się tu dopiero na początku XX w. Dla niej to przyjeżdżali kapłani z Giżycka i odprawiali od czasu do czasu nabożeństwa katolickie w jednym z domów prywatnych. Po 1945 r. osiedliła się tu znaczna grupa katolików, którzy przejęli kościół protestancki.

Nie od razu utworzono jednak dla przybyłej na te tereny ludności parafię. Początkowo było to trudne ze względu na brak odpowiedniej liczby kapłanów w diecezji warmińskiej, później także z powodu braku stosownego pozwolenia władz państwowych. Przez pierwszych dwanaście lat po zakończeniu II wojny światowej z posługą duszpasterską przybywali tu z niedalekiego Węgorzewa i Pozezdrza księża Nikodem Masłowski i Czesław Ejsmont. W 1957 r. osiadł na stałe w Krukłankach ks. Wiktor Borysiewicz. W tym samym roku bp Tomasz Wilczyński reaktywował parafię. Było to 18 kwietnia 1957 r. Obecnie wchodzi w skład dekanatu giżyckiego pw. św. Krzysztofa.

Świątynia krukłanecka jest murowana z cegły na fundamencie z kamienia polnego. To obiekt jednonawowy i jednokondygnacyjny, o dachu dwuspadowym, krytym dachówką. Jej wymiary wynoszą 41 m długości, 18 m szerokości i 7 m wysokości. Wysokość wieży sięga 25 m. Na wieży znajdują się dwa dzwony z XVIII w., wykonane w Królewcu przez Jochana N.J. Dornmana. Korpus świątyni złożony został na planie prostokąta (analogicznie także dwóch krucht), a wieży – przylegającej do elewacji zachodniej – na planie zbliżonym do kwadratu. Naokoło kościoła znajduje się cmentarz parafialny.

Wnętrze kościoła krukłaneckiego ma układ trójnawowy. Ołtarz główny pochodzi z 1753 r. Do jego budowy wykorzystano części starszego ołtarza i ambony, znajdujące się w kościele, a pochodzące z 1610 r. Jest on z drewna, polichromowany, złożony, architektoniczny, dwukondygnacyjny, roboty snycerskiej, manieryzujący, ze zwieńczeniami i uszkami. Wymiary ołtarza to 550 cm x 360 cm. W górnej kondygnacji ołtarza znajduje się obraz olejny Najświętszego Serca Pana Jezusa, w dolnej kondygnacji – obraz Wniebowzięcia NMP. Szczyt drugiej nastawy wieńczą dwa półłuki, między którymi znajduje się duży biało-złoty krzyż.

Po obydwu stronach kościoła znajdują się ołtarze boczne, które posiadają identyczne nastawy jak nastawa w ołtarzu głównym, różnią się jedynie obrazami w nich umieszczonymi. W jednym ołtarzu widzimy obraz Jezusa Miłosiernego, w drugim – obraz Matki Bożej Częstochowskiej.

Wartość zabytkową ma także ambona. Zbudowano ją w połowie XVII wieku w stylu manieryzującym z drewna polichromowanego. Pod koniec XVIII w. ambona została wbudowana w ołtarz, a po drugiej wojnie światowej została wyjęta z ołtarza i ustawiona oddzielnie. Ponadto do zabytków należy wiszący świecznik z drugiej połowy XVII wieku (barokowy, mosiężny, sześcioramienny), krucyfiks z początku XVI wieku (drewniany, polichromowany, umocowana na nim postać Chrystusa – to świątek ludowy) oraz kielich wykonany ze srebra w 1751 r. Organy krukłaneckie pochodzą z pierwszej połowy XIX wieku i są pneumatyczno-mechaniczne, piszczałkowe, 17-głosowe. Zostały wykonane w Królewcu. W czasie remontu kościoła w 1875 r. przy rozbiórce ceglanej podłogi odkryto po lewej stronie ołtarza grobowiec ostatnich przedstawicieli szlacheckiego rodu von Gansenów, którzy zmarli podczas dżumy w 1710 r.

Na terenie parafii znajdują się dwie kaplice filialne: pw. Miłosierdzia Bożego w Jurkowie i pw. Dobrego Pasterza w Możdżanach. Pierwsza powstała w budynku po byłej remizie strażackiej. Do 1991 r. obiekt spełniał rolę sali katechetycznej dla dzieci z miejscowej szkoły podstawowej. Kaplicę poświęcił bp Wojciech Ziemia w 1993 r. Znajduje się w niej m.in. ołtarz soborowy, stacje Drogi Krzyżowej, ławki i konfesjonał. Kaplica w Możdżanach mieści się w dawnym grobowcu magnackim rodziny Buchholzów. Budynek ten ma wymiary 11 m x 9 m i może pomieścić ok. 150 osób. Wyposażenie kaplicy stanowią m.in. ołtarz soborowy, obraz Dobrego Pasterza, stacje Drogi Krzyżowej (obrazki), ławki, konfesjonał. Poświęcona została w 1975 r., a tytuł jej nadał bp Józef Wysocki w 1990 r.

Obok katolików teren parafii zamieszkują osoby innych wyznań, w tym znaczna grupa grekokatolików. W latach 1966-1996 korzystali oni z kościoła rzymskokatolickiego. W 1996 r. bp Jan Martyniak poświęcił plac pod budowę cerkwi pw. św. Jozafata Kuncewicza. W Krukłankach znajduje się także Zgromadzenie Sióstr Służebnic Niepokalanej Maryi Panny obrządku greckokatolickiego. Obok grekokatolików świątynię mają tu także prawosławni (pw. św. Dymitra). Umiejscowiona została ona w jednym z domów mieszkalnych. Z posługą duszpasterską dojeżdża do tej wspólnoty ksiądz prawosławny z Giżycka.

Plebania pochodzi z początku XX wieku. Została przerobiona z budynku mieszkalno-gospodarczego przeznaczonego dawniej dla służby kościelnej zajmującej się prowadzeniem gospodarstwa pastora. Obiekt jest murowany, parterowy, o wymiarach 25 m x 10 m.

Parafia korzysta z dwóch cmentarzy grzebalnych. Jeden, przykościelny, okala świątynię z trzech stron. Na cmentarzu tym znajdują się m.in. groby pastorów, którzy pracowali w Krukłankach w XIX i XX w. Cmentarz komunalny znajduje się w odległości ok. 1 km od kościoła, przy lesie, na wzgórzu. Otwarty został 1 września 1985 r. Obok tych cmentarzy na ziemi krukłaneckiej odnaleźć też można cmentarze wojenne z czasów I wojny światowej (np. w Krukłankach i Żywkach).

W 1997 r. i 2017 r. do parafii przynależała taka sama liczba katolików, tj. ok. 2000. Zamieszkiwali oni 17 miejscowości: Boćwinka, Borki, Brożówka, Czarcia Góra, Grądy Krukłaneckie, Jasieniec, Jeziorowskie, Jurkowo, Knieja Łuczańska, Krukłanki, Możdżany, Podlesne, Soładany, Żabinka, Żywki, Żywki Małe i Żywy.

Po II wojnie światowej najczęściej do Krukłanek z posługą duszpasterską przyjeżdżał kapłan z Pozezdrza. Był nim ks. Czesław Ejsmont. Od 1957 r. w parafii zamieszkał na stałe kapłan. Byli to kolejno: ks. Wiktor Borysiewicz (1957-1966), ks. Stanisław Gądomski (1966-1974), ks. Franciszek Zdrodowski (1974-1984), ks. Mieczysław Śmiałek (1984-2007), ks. dr Jerzy Fidura (2007-2010), ks. Henryk Dąbrowski (2010-2011) i ks. Tomasz Gajda (od 2021 r.). Z parafii pochodzi m.in. s. Krystyna Trąbka SAC.

A. Wakar, Giżycko. *Z dziejów miasta i okolic*, Olsztyn 1983; J. Wojtkowski, *Śp. Ks. Wiktor Borysiewicz*, „Posłaniec Warmiński” 1997, nr 4, s. 8; Z. Mazur, *Parafia w Kru-*

klankach, „Martyria” 1998, nr 10, s. 5, 15; K. Buczyńska, *Charakterystyka działalności duszpasterskiej w parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Kruklankach w latach 1945-2000*, Olsztyn 2001 [mps BUWM]; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Kruklanki*, „Martyria” 2009, nr 1, s. 12, 24; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., Ełk 2012, s. 348-350; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 157; W. Guzewicz, *Węgorzewo i okolice. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu węgorzewskiego*, Ełk 2017, s. 37-49.

Kumielsk (Narodzenia Najświętszej Maryi Panny)

Wieś Kumielsk założył Grzegorz Kuzaj na 60 włókach w 1428 r. Z tych sześćdziesięciu 4 włoki były przewidziane z góry na wyposażenie kościoła i powstanie parafii. Parafia powstała jednakże dopiero w drugiej połowie XV w. i należała do dekanatu reszelskiego. W 1502 r. wpłynęła do Kurii Biskupiej na Warmii sprawa rozwodowa Jana Scholina z Kumielska. W czasie reformacji zostało tu zaprowadzone wyznanie ewangelickie (1527 r.). Nazwa Kumielsk jest spuścizną po Galindach i pochodzi najprawdopodobniej od słowa *kume* = las. Miejscowość tę określano także Kolemsko (1502), dalej Komulsko (1539) i Komilsko (1593). Według danych ze starościńskich ksiąg rachunkowych z 1539 r., badanych przez Wojciecha Kętrzyńskiego w XIX w., w Kumielsku mieszkali sami Polacy.

Pierwotny kościół zdołał ocaleć z pogromu tatarskiego w 1656 r., spalili się jednak w 1720 r. Odbudowany znów ucierpiał od pożaru w 1849 r. Jeszcze tego samego roku ponownie go odbudowano, wieżę zaś w 1874 r. Po drugiej wojnie światowej kościół ten przejęła ludność katolicka, a obsługiwali go kapłani z Białej Piskiej. Za rządów niemieckich była tu nieliczna grupa katolików, którymi opiekowali się kapłani z Pizsa. W 1872 r. katolicy tutejsi zakupili dom z ogrodem na kaplicę, w której odprawiały się nabożeństwa. Parafia powstała tu na mocy dekretu biskupa Tomasza Wilczyńskiego 24 lutego 1962 r. Wcześniej, tj. od 1957 r., istniał w Kumielsku samodzielny ośrodek duszpasterski. Opiekę nad nim sprawował początkowo ks. Edmund Szuba (1957-1958), a następnie ks. Mieczysław Pykało (od 1958 r.). Obecnie parafia przynależy do dekanatu w Białej Piskiej.

Obecny murowany kościół stylu halowego wysiłkiem chrześcijan ewangelików wzniesiono w 1849 roku, wieżę dobudowano w 1874 roku. Jest on wykonany z cegły, otynkowany. Kościół parafialny jest budowlą murowaną w stylu neoklasycystycznym, z wyodrębnionym niewielkim prezbiterium oraz dwiema kruchtami i fasadą główną zwieńczoną wieżą. Powierzchnia zabudowy kościoła to 522 m². Całkowita długość kościoła wynosi 40 m, szerokość 12 m, wysokość do sklepienia 6 m, zaś wieża zakończona krzyżem ma ok. 24 m wysokości.

W prezbiterium, we wnęce na osi znajduje się ołtarz główny wykonany z drewna, w kształcie złożonej arkady wspartej na kanelowanych kolumnach z korynckimi głowicami i wypełnionej w polu głównym drewnem w stylu

pseudo-baroku jeszcze za czasów protestanckich. W centralnym miejscu ołtarza głównego znajduje się obraz Matki Boskiej Nieustającej Pomocy. Nad obrazem widnieje napis umieszczony w połączonym sercu: „Matko Nieustającej Pomocy, módl się za nami”. Po bokach obrazu umieszczono wota wiernych. Między kolumnami, po bokach, umieszczono dwie figurki aniołów. Retabulum jest połączone, na górze widnieje złote słońce z monogramem Maryi. Między promieniami, na każdej kolumnie znajdują się czterej Ewangelisci, którzy stanowią element dekoracyjny. W nastawie, pod obrazem umieszczono tabernakulum. Podstawę ołtarza stanowi drewniana skrzynia dekorowana złotymi kanelowanymi pilastrami. W prezbiterium znajduje się również m.in. drewniany ołtarz soborowy, frezowany.

W świątyni są dwa ołtarze boczne. W nastawie jednego od strony południowej, między kolumnami z elementami gotyckimi znajduje się obraz przedstawiający Najświętszego Serca Pana Jezusa, w nastawie drugiego od strony północnej obraz przedstawiający św. Maksymiliana Marię Kolbe. Nad obrazami umieszczono glorie: z symbolem Maryi w ołtarzu św. Maksymiliana Marii Kolbego, a z monogramem Chrystusa w ołtarzu Najświętszego Serca Pana Jezusa. Oba ołtarze zostały zwieńczone krzyżami.

Wewnątrz świątyni naprzeciw prezbiterium znajduje się drewniany chór jednopoziomowy oparty na 4 kolumnach, ograniczony drewnianą balustradą. W głębi organy 39-piszczalkowe, osmiogłosowe. Z kolei w oknach kościoła znajdują się witraże wykonane przez Zygmunta Kościńskiego z Poznania w 1977 r.

Do parafii należy kaplica filialna pw. Matki Bożej Królowej Polski w Rakowie, położona 5,5 km od głównego kościoła. Powstała ona pod koniec lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Ulokowano ją w budynku po dawnym klubie-świetlicy. Jest to obiekt murowany, parterowy, o powierzchni użytkowej 60 m². W jej wnętrzu na ścianie głównej zawieszony jest duży drewniany krzyż, a po jego bokach znajdują się tabernakulum i obraz Matki Bożej Częstochowskiej.

Na terenie parafii znajdują się dwa cmentarze: pierwszy, katolicki, na którym są chowani parafianie, i drugi, umiejscowiony 400 m od kościoła. Pierwszy cmentarz, znajdujący się w obrębie wsi Kumielsk, został założony w momencie erygowania parafii w 1962 r., ma powierzchnię ponad 2 ha, ogrodzony jest betonowym parkanem. Oprócz cmentarza parafialnego zachowały się także resztki cmentarza wiejskiego. Pochodzi on z XIX wieku i zajmuje 0,25 ha powierzchni.

Plebania jest budynkiem murowanym, parterowym, z zagospodarowanym poddaszem, podpiwniczonym, wzniesionym w 1935 r.

W 1997 r. i 2017 r. przynależała do parafii taka sama liczba katolików, tj. ok. 1400. Zamieszkiwali oni 16 miejscowości: Bogumiły, Cwaliny, Grodzisko, Gruzy, Guzki, Jakuby, Kukły, Kumielsk, Liski, Maszty, Mikuty, Rakowo, Rakowo Piskie, Szymki, Turowo Wieś i Zawady.

Posługę duszpasterską w parafii pełnili kolejno: ks. Edmund Szuba (1957-1958), ks. Mieczysław Pykało (1958/1962-1969), ks. Adam Maciąg (1969-1973), ks. Marian Mazerski (1973-1976), ks. Mieczysław Józef Śmiałek (1976-1984), ks. Franciszek Zdrodowski (1984-2004), ks. Waldemar Sawicki (2004-2005), ks. Tadeusz Edward Machaj (2005-2016) i ks. Andrzej Jarząbek (od 2016 r.).

Z parafii pochodzą m.in.: ks. Jan Cichy SVD, ks. Stanisław Sienicki, ks. Janusz Piaskowski, ks. Ryszard Andrzejczyk SAC, s. Katarzyna Gnotowska SAC, s. Dorota Narowska RM.

E. Mroczkowska, *Gmina Biała Piska w latach 1945-1950. Problemy zasiedlania i zagospodarowania*, Olsztyn 2003 [mps BUWM]; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Kumiejskiej*, „Martyria” 2007, nr 3, s. 14, 24; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., *Elk* 2012, s. 351-353; W. Guzewicz, *Przeszłość i teraźniejszość kościołów i parafii dekanatu pw. św. Antoniego Padewskiego w Białej Piskiej*, *Elk* 2012, s. 37-46; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], *Elk* 2017, s. 158.

Kuty (Św. Maksymiliana Marii Kolbego)

Dokument lokacyjny Kut został wystawiony 10 lipca 1553 r. Jednakże pierwsi mieszkańcy osiedlili się tu znacznie wcześniej. W 1560 r. cały pięćdziesięciowiólkowy obszar wsi był już zasiedlony i zagospodarowany. Prócz sołtysa mieszkało tu 25 chłopów. Kuty były wsią królewską, stąd chłopci podlegali domenie państwowej w Przytułach. Zbór protestancki w Kutach zorganizowano wkrótce po założeniu wsi, w każdym razie już w 1567 r. znajduje się wzmianka o tutejszym pastorażu. W tym samym czasie powstała też szkoła. Zbór w Kutach obejmował wsie: Brożówkę, Gębałkę, Grodzisko, Jakunówko, Piłaki Wielkie, Przerwanki, Przytuły, Stręgielek i Żabinki. Był to niegdyś zbór czysto polski. W 1774 r. liczył 1482 Polaków, a tylko 90 Niemców. W sto lat później spis powszechny z 1858 r. wykazał zaledwie 960 Polaków, zaś 2670 Niemców. W 1901 r. wymagano od pastora jeszcze znajomości języka polskiego, ale już w latach 1907-1912, gdy liczbę Polaków obliczano tu zaledwie na 35 osób, warunku tego już nie stawiano. Z Kut pochodzi m.in. Celestyn Myśle-
ta (1588-1653) – teolog protestancki i rektor uniwersytetu w Królewcu. Był specjalistą zwłaszcza z orientalistyki, profesorem języków chaldejskiego, syryjskiego, arabskiego, hebrajskiego oraz łacińskiego. Z Kutami związana jest także postać Michała Pogorzelskiego, sławnego oryginała mazurskiego, pisarza i pieśniarza, a także rektora szkoły w Kutach. Po II wojnie światowej osiedliła się tu ludność katolicka. Parafia kanonicznie została utworzona przez bpa Jana Obłąka 18 czerwca 1983 r.

Kościół w Kutach wzniesiono w 1887 r., na dawnych fundamentach i z wykorzystaniem materiału budowlanego ze starego kościoła, pochodzącego z XVI wieku. Z tej okazji nakładem pastora Wilamowskiego z Kut ukazała się nie-

wielka broszura omawiająca dzieje tej miejscowości, pióra H. Brauna (*Denkschrift der Einweihung der neuen Kirche in Kutten im Jahre 1887*). W czasie II wojny światowej kościół ten został spalony. Ocalały tylko mury magistralne, nie przedstawiające szczególnej wartości zabytkowej. Na nowo został odbudowany w latach 1973-1974. Jest to kościół w stylu gotyckim, z cegły, na wysokiej podmurówce z kamieni, jednoprzestrzenny, na rzucie prostokąta o wymiarach 28,5 na 14 m, z kwadratową i trójkondygnacyjną wieżą od zachodu.

W środku prezbiterium zbudowano nowy ołtarz, złożony z mensy marmurowej i ceglanego cokołu. Nad ołtarzem gotycki krucyfiks z XV w. o wysokości 190 cm, pochodzący z Malborka. Po prawej stronie ołtarza pod oknem tabernakulum na kamiennej mensie, kute w metalu na wzór gotyckich relikwiarzy skrzyniowych z Limoges. Po lewej stronie ołtarza nowe kamienne lektorium oraz gotycka chrzcielnica kielichowa z XIV w. z wapnia gotlandzkiego, pochodząca z Szalmii. Przy ścianie północnej znajduje się na wsporniku barokowa rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem na księżycu o wysokości 140 cm, pochodząca z Tuławek. W prezbiterium są trzy witraże: nad tabernakulum Baranek, nad chrzcielnicą Duch Święty, w środku Chrystus jako Sędzia, Król i Zwycięzca.

Na terenie parafii znajduje się kaplica filialna pw. Ducha Świętego Pocieszyciela w Krzywińskich. Utworzona została w dawnym budynku gospodarczym w latach osiemdziesiątych XX wieku, a poświęcona 20 czerwca 1987 r. Cały obiekt jest zbudowany na planie prostokąta o wymiarach: długość 19 m i szerokość 9 m. Wewnątrz – ołtarz soborowy wykonany z marmuru. Na ścianie prezbiterialnej zawieszony jest sporych rozmiarów drewniany krzyż z pasyjką.

Cmentarz parafialny składa się z dwóch części. Starsza część, pamiętająca czasy ponemieckie, powstała prawdopodobnie w okresie tworzenia zboru protestanckiego. Najstarszy nagrobek datuje się tu z 1778 r. Część młodsza została założona w 1980 r. Całość posiada ok. 2 ha powierzchni i jest ogrodzona płotem z siatki. Brama główna pochodzi z ok. 1900 r.

Plebanię zbudował ks. Franciszek Stosik w 1987 r. Jest to budynek murywany, z cegły czerwonej, podpiwniczony, pokryty czerwoną dachówką, posiadający ok. 270 m² powierzchni. Wcześniej proboszczowie mieszkali w miejscowej szkole, a następnie w wieży kościelnej.

W 1997 r. i w 2017 r. liczbę wiernych podawano na ok. 1 tys. osób. Obok rzymsko-katolików na terenie parafii mieszka stosunkowo spora liczba wiernych obrządku wschodniego (ok. 500 osób). Obecnie w skład parafii wchodzi jedenaście miejscowości: Gębałka, Jakonówka, Krzywińskie, Kuty, Matyski, Piłaki Wielkie, Przerwanki Kolonia, Przytuły, Radziszewo, Stręgiel i Stręgielek.

Od chwili powstania proboszczami parafii byli kolejno: ks. Franciszek Stosik (1983-1992), ks. Gerard Śliwka (1992-1998) ks. Jan Chrapowicki (1998-2002), ks. Jan Kwiatkowski (2002-2015), ks. Andrzej Żychowski (2015-2017) i ks. Jarosław Salikowski (od 2017 r.).

Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej, red. A. Skowroński i in., *Elk* 2012, s. 254-255; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], *Elk* 2017, s. 159; W. Guzewicz, *Węgorzewo i okolice. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu węgorzewskiego*, *Elk* 2017, s. 21-25.

* * *

Streszczenie

W artykule przedstawiono ośrodki kościelne w Krasnopolu (Przemienienie Pańskie), Krasnyborze (Zwiastowanie Najświętszej Maryi Panny), Kruklankach (Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny), Kumielsku (Narodziny Najświętszej Marii Panny), Kutach (św. Maksymiliana Marii Kolbe).

Słowa kluczowe: Krasnopol, Krasnybór, Kruklanki, Kumielsk, Kut, diecezja elcka, Kościół katolicki.

Churches and Parishes of the Diocese of Elk (Part 13)

Summary

The article presents the church centers in Krasnopol (Transfiguration of the Lord), Krasnybór (Annunciation of the Blessed Virgin Mary), Kruklanki (Assumption of the Blessed Virgin Mary), Kumielsk (Nativity of the Blessed Virgin Mary), Kut (St. Maximilian Maria Kolbe).

Keywords: Krasnopol, Krasnybór, Kruklanki, Kumielsk, Kut, Diocese of Elk, Catholic Church.

Bibliografia

- Czapska A., *Centralny kościół w XVI wieku w Krasnymborze*, w: *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, w: *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1969, s. 467-479.
- Guzewicz W., *Diecezja elcka w zarysie (1992-2012)*, *Elk* 2012.
- Guzewicz W., *Katalog duchowieństwa diecezji elckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992-2017*, *Elk* 2018.
- Guzewicz W., *Lipsk i okolice. Studium historyczne parafii dekanatu Lipsk*, *Elk* 2009.
- Guzewicz W., *Na styku kultur i narodów. Studium administracyjno-historyczne kościołów i parafii dekanatu sejneńskiego*, *Elk* 2021.
- Guzewicz W., *Przeszłość i teraźniejszość kościołów i parafii dekanatu pw. św. Antoniego Padewskiego w Białej Piskiej*, *Elk* 2012.
- Guzewicz W., *Rozwój organizacyjny diecezji elckiej w latach 1992-2012*, w: *Dwudziestolecie archidiecezji i metropolii warmińskiej. Wierność tradycji – służba współczesności*, red. A. Kopiczko, Olsztyn 2012, s. 185-200.
- Guzewicz W., *Sanktuaria diecezji elckiej*, *Elk* 2011.

- Guzewicz W., *Węgorzewo i okolice. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu węgorzewskiego*, Elk 2017.
- Jemieliły W., *Sanktuaria maryjne w diecezji łomżyńskiej*, Łomża 1991.
- Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., Elk 2012.
- Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017.
- Wiśniewski J., *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim od XV w do końca XVIII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1967, s. 13-294.